

ŠUMARSKA NASTAVA U BOSNI

amo nas tri godine dijele od dana, kada ćemo moći proslaviti četrdesetljetnicu šumarske nastave u Bosni. Dug je to niz godina i rada. Nastava se u tome razdoblju kretala raznim smijerovima: od lugarskog tečaja do šumarske srednje škole u najvišem smislu toga naziva.

Tehnička srednja škola u Sarajevu osnovana je god. 1889.¹⁾ Trebala je obuhvatati tri odjelenja: Gradjevno, šumarsko i rudarsko. Do otvorenja rudarskog odjelenja nije došlo. Prema ustrojnome statutu bila je *šumarskom* odjelenju isprva svrha, da spremi tehničko pomoćno osoblje za šumarstvo i šumsko poslovanje. Cilj je nastave bio, da se izučeni djaci prema svojoj sposobnosti mogu *neposredno* upotrijebiti kao nadlugari, računarski i gruntovnički činovnici, geometri itd., a pri osobitoj sposobnosti i kao šumarski upravitelji za Bosnu i Hercegovinu. Kao prethodna sprema zahtijevala se niža srednja škola ili prijamni ispit o tome gradivu.

Djaci su osim teorijske nastave bili upućivani i u praktične radnje van škole. Stajalo im je na raspolaganju lijepo uređeno sjemenište sa rasadnikom i botanička bašča a osim toga su u II. polugodištu poduzimana i naučna putovanja.

Školska je godina trajala 11 mjeseci (prvo polugodište od 1. oktobra do konca marta, a drugo od 1. aprila do konca augusta). Nastava je bila trogodišnja. Na kraju trećega godišta polagali su djaci ispите osposobljenja iz dotične struke. Predmeta je bilo zajedničkih sa gradjevnim odjelenjem i specijalnih za šumarsko odjelenje.

Zajednički su predmeti bili:²⁾ vjeronauka (1, 1, 1), njemački jezik (2, 2, 2), nastavni jezik (1, 1, 1), matematika (4, 3, 0), prirodoslovlje (2, 2, 0), geodezija i geodetsko crtanje (0, 3, 5), a specijalni: nauka o bilju i šumska botanika (10, 0, 0), tloznanstvo (5, 0, 0), klimatologija (5, 0, 0), zaštita šuma (8, 0, 0), sadjenje i gajenje šuma (0, 8, 8), uporaba šuma i šumarska tehnologija (0, 10, 8), dendrometrija (0, 5, 2), računarstvo (0, 3, 3), enciklopedija gospodarstva (0, 0, 8). Ukupno 38 časova nedjeljno.

Zavod je stekao god. 1896. na milenijskoj izložbi u Budimpešti veliku kolajnu uz diplom. Zemaljska vlada još je iste godine izdala naredbu,³⁾ da se nastavna osnova ima pojednostaviti tako, da se izučeni djaci šumarskog odjela mogu upotrijebiti samo

¹⁾ Naredba bivšeg zaj. ministarstva br. 5311./I. B. H. od 12./VIII. 1889.

²⁾ Po prvome nastavnom nacrtu. Brojevi znače nedjeljne časove u I., II. i III. godištu.

³⁾ Br. 50.346./I. od 28. septembra 1896.

kao lugari i nadlugari (Ovo nakon četiri razreda srednje i tri razreda stručne škole!). Godine 1900. zavod je preustrojen i nastava produljena na četiri godišta.⁴⁾ Time je ova škola postigla najviši stepen šumarskih srednjih učilišta. Svrha je sada bila zavodu, da odgaja pomoćno osoblje za šumarsko poslovanje i lokalnu šumsku upravu, za mjeraciinu itd. Sprema je išla za tim, da se izučeni djaci mogu neposredno upotrijebiti kao nadlugari, a ako nema ovakovih mjesta, kao šum. pomoćnici, pa kao geometri, računarski, gruntovnički činovnici itd. Osim toga da se izučeni djaci sprema za državni ispit za samostalnu šumarsko-upravnu službu, na temelju kojega mogu doći do stalnog namještenja kao pomoćni organi za šumsko gospodarenje i za lokalnu upravu državnih šuma u Bosni i Hercegovini.

Po novom nastavnom nacrtu trajala je nastava 10 mjeseci i to zimski tečaj od 1. oktobra do kraja februara, a ljetni od 1. marta do kraja jula. Ljetni je tečaj isto bio namijenjen praktičnoj nastavi i ekskurzijama.

Zajednički su nastavni predmeti bili:⁵⁾ vjeronauka (1, 1, 1, 1), nastavni jezik (2, 2, 2, 2), njemački jezik (2, 2, 2, 2), matematika (6, 6, 2, 0), fizika (3, 0, 0, 0), hemija (3, 0, 0, 0), mineralogija i geologija (2, 0, 0, 0), prostoruko crtanje (4, 0, 0, 0), deskriptivna geometrija (6, 0, 0, 0), geodezija (0, 4, 4, 0), geodetičko crtanje (0, 2, 2, 0), a specijalni predmeti: opća zoologija (2, 0, 0, 0), opća botanika (2, 0, 0, 0), šum. botanika (0, 4, 0, 0), klimatologija i meteorologija (0, 2, 0, 0), šum. tloznanstvo (0, 2, 0, 0), šum. zoologija (0, 4, 0, 0), zaštita šuma (0, 0, 3, 0), sadjenje, uzgajanje šuma (0, 0, 5, 0), enciklopedija poljodjelstva (0, 0, 0, 2), uporaba šuma i šum. tehnologija (0, 0, 6, 4), dendrometrija (0, 0, 2, 0), uređjivanje šuma (0, 0, 0, 4), proračunavanje vrijednosti šuma (0, 0, 0, 3), organizacija šum. uprave, računarstvo i šum. uređjivanje (0, 0, 0, 3), narodno gospodarstvo (0, 0, 0, 2), zakonodavstvo (0, 0, 0, 2), lovstvo i ribarstvo (0, 0, 0, 1), povijest i literatura šumarstva kao i osnovi higijene (po jedan sat u zimskom semestru IV. godišta. Nakon svršenog IV. razreda polagali su djaci abiturijentski ispit.

Početak školske godine 1901./02. trebala je početi nastava i na dvorazrednoj lugarskoj školi, ova međjutim nije bila otvorena. Školske godine 1904./05. nijesu više primani djaci u prvi razred šumarskog odjela, a školske godine 1906./07. svršili su zadnji djaci šumarski odjel tehničke srednje škole u Sarajevu. Ovaj je odjel svršilo od god. 1889.—1907. god. ukupno 147 djaka.

Godine 1907.⁶⁾ aktivirana je u Sarajevu *Šumarska škola* i s njom spojeni *lugarski tečaj*.

Šumarska je škola otvorena 1. oktobra iste godine, a preuzela je od šum. odjela tehničke srednje škole učila i zbirke, u koliko su joj bile potrebne. Pravni odnošaji nastavnika na ovoj školi određeni su kao za nastavnike na gimnazijama i realkama.⁷⁾ Svrha je ovoj školi bila uzgajanje šum. osoblja za čuvanje šuma(!) i za šum. tehničku

⁴⁾ Naredba bivšeg zaj. ministarstva br. 11.338./B. H. od 29. /X. 1900.

⁵⁾ Brojke označuju broj nedjeljnih sati u I., II., III. i IV. razredu.

⁶⁾ Naredba zaj. ministarstva br. 7336./B. H. od 21. juna 1907.

⁷⁾ Naredba zaj. ministarstva br. 9497./B. H. od 3. augusta 1907.

pomoćnu službu u Bosni i Hercegovini. Obuci je bila svrha, da apsolventi iza dvogodišnje prakse mogu položiti kod bos.-herc. zemaljske vlade bez poteškoća *ispit za šumarsko zaštitnu ujedno tehničku pomoćnu službu*.⁸⁾ Najviše važnosti trebalo je polagati na praktičnu spremu. Broj je učenika bio ograničen, a uvjet uz potpunu tjelesnu sposobnost i dobu od najmanje 16 godina svršena četiri razreda srednje škole ili prijamni ispit u opsegu ovoga gradiva. Nastava je trajala tri semestra tako, da je počimala zimskim semestrom, a svršavala opet krajem zimskoga semestra. Zimski semestri (1./X.—28./II.) namijenjeni su bili više teoretičnoj, a ljetni (1./III.—31./VII.) više praktičnoj nastavi. Poslije drugoga zimskog semestra obdržavan je ljeti lugarski tečaj, koji je trajao 3½ mjeseca. Djaci su prema tome bili primani u školu svake druge godine. Na kraju pojedinih semestara dobivali su semestralne svjedodžbe, a na kraju trećeg semestra obdržavan je pismeni i usmeni odlazni ispit, na temelju kojega su djaci dobivali odlazne svjedodžbe. Svršeni djaci bili su postavljeni za šumarske pomoćnike.

Nastavni predmeti bili su po broju sedmičnih sati raspoređeni ovako:

PREDMET	I. semestar		II. semestar		III. semestar	
	(zimi)		(ljeti)		(zimi)	
	obuka	praktične vježbe	obuka	praktične vježbe	obuka	praktične vježbe
Aritmetika	2	—	2	—	2	—
Geometrija	2	—	2	—	2	—
Praktična geometrija i crtanje	4	1	4	1	4	2
Dendrometrija	2	2	2	2	1	2
Zaštita šuma i šum. zakonodavstvo	3	2	3	2	3	1
Uzgajanje šuma i šum. botanika	4	2	4	2	2	2
Uporaba šuma	5	2	5	2	5	2
Lovstvo i ribarstvo	—	—	1	—	2	—
Osnovi šum. računovodstva i organ. šumarstva	—	—	—	—	3	—
Gospodarstvo	2	—	2	—	—	—
Krasnopis	1	—	—	—	—	—
Prva pomoć u nezgodi	—	—	—	—	1	—
Ukupno	25	9	25	9	25	9

Kako je već prije navedeno, bio je sa šumarskom školom spojen i *lugarski tečaj*, koji je trajao 3½ mjeseca (15./III.—30./VI.). Svrha je ovome tečaju bila, da natjecatelji za lugarska mjesta u njemu postignu onu spremu, koja je važila kao potrebna za čuvare šuma u bosansko-hercegovačkoj drž. šumarskoj službi. Uvjeti za primanje

⁸⁾ Ovaj je ispit za područje Bosne i Hercegovine bio propisan naredbom zajedničkog ministarstva od 18. augusta 1893. br. 9568./B. H. Kao prema tražilo se je: 1. četiri razreda srednje škole ili 2. koja niza šumarska ili lugarska škola u bivšoj monarhiji ili 3. šumarsko odjelenje tehničke srednje škole u Sarajevu. U slučaju pod 1 zahtijevana je petgodišnja, a pod 2 i 3 dvogodišnja praksa. Djaci šumarskog odjelenja srednje tehničke škole u Sarajevu bili su oprošteni od toga ispita, ako su sa dobrim uspjehom položili abiturijentni ispit na tome zavodu. Kako se vidi, omogućava već sama naredba pripuštanje najrazličitijih kandidata tome ispitu, a što je predmetom ispita, opisano je tako općenito, da ispitivač ima potpuno odriježene ruke. Tokom godina pripuštavani su ovome ispitu i stariji pomoćni organi sa duljom uspješnom praksom, ali samo osnovnom školom.

bili su: doba od najmanje 23 godine, odslužena vojna dužnost, potpuna tjelesna sposobnost. Nije se zahtijevala svjedodžba o svršenoj osnovnoj školi, nego samo sposobnost čitanja, pisanja te poznavanje četiriju osnovnih vrsti računa. Nastavni su predmeti bili: račun (4), uzgajanje šuma i šum. botanika (8), zaštita šuma (8), uporaba šuma (6), organizacija šumarstva i vježbe u pisanju (4), prva pomoć u nezgodi (2). Ukupno 32 časa nedjeljno. Teoričnu obuku valjalo je spojiti sa praktičnim vježbama. Na kraju tečaja dobili su polaznici na temelju zaključnog ispita svjedodžbu o svršenom tečaju. Polaznici su ovih tečajeva bili državni lugari, a dijelom i privatnici.

Djelovanje šumarske škole i onoga tečaja prestalo je početkom svjetskoga rata. Na ovoj šumarskoj školi obdržavana su svega 3 šumarska i 4 lugarska tečaja. Prve je svršilo ukupno 48 djaka, a druge 71 polaznik.

U godinama 1916. i 1917. obdržavani su na ortopedskom zavodu u Banjaluci *lugarski tečajevi za ratne invalide*. Prvi je trajao tri, a drugi četiri mjeseca. Tečajima je upravljao direktor sarajevske šumarske škole.

Godine 1919. otvorena je ponovno šumarska škola. Od prijašnje se razlikovala time, da je nešto proširena nastava sada obuhvatila dvije godine. Uvjeti primanja ostali su isti t. j. četiri razreda srednje škole ili ispit iz toga gradiva. Svrha je ove škole bila odgajanje šumarskog osoblja za egzekutivnu šumarsku službu. Obuci je bila zadaća, da apsolvenci ove škole budu spremni pomagati šum. upravitelje u svim poslovima šumarstva, osobito u poslovima, koji se tiču uzgajanja, zaštite i uporabe šuma te da budu takodjer i sposobni za gospodarenje u malim privatnim šumama. Praktičnu spremu valjalo je smatrati glavnim ciljem te škole.

Nastavno je gradivo po nedjeljnim časovima bilo rasporedjeno ovako:

PREDMET	I. godište		II. godište	
	I. sem.	II. sem.	I. sem.	II. sem.
Aritmetika	2	2	2	2
Geometrija	2	2	2	2
Geodezija i geodetsko crtanje	—	—	6 ^{a)}	6 ^{a)}
Opća i šumska botanika	3	3	—	—
Klimatologija i tloznanstvo	2	2	—	—
Uzgajanje šuma	4	4	3	3
Zaštita šuma i šum. zoologija	6	6	4	4
Uporaba šuma	4	4	—	—
Šum. tehnologija i trgovina drvetom	—	—	4	4
Dendrometrija	4	4	—	—
Osnovi uređivanja šuma	—	—	—	—
Šumsko graditeljstvo	—	—	—	—
Organizacija šumarstva, šum. knjigovodstvo i šum. uređivanje	—	—	4	4
Zakonodavstvo i nar. gospodarstvo	—	—	3	3
Lovstvo i ribarstvo	2	2	—	—
Enciklopedija gospodarstva	2	2	—	—
Krasnopis	2	2	1	—
Prva pomoć u nezgodi	—	—	—	—
Ukupno	33	33	34	33

^{a)} 4 sata predavanja i 2 sata crtanja.

Sarajevska šumarska škola je u tome obliku trajala samo do godine 1921. Tada je nastava na šumarskoj školi u dotadašnjem obliku obustavljena, a otvoreni su *Tečajevi za šum. tehn. pomoćno osoblje*.¹⁰⁾

Svrha je takovome tečaju odgajanje osoblja za šumarsko-tehničku pomoćnu službu. Obuka valja da se kreće u onim granicama, da mogu apsolvenci iza dvogodišnje prakse poslije svršenja toga tečaja položiti bez poteškoća praktični ispit za šumsko-tehničku pomoćnu službu. Najviše se valja brinuti za praktičnu spremu. U tečaj se primaju isključivo lugari¹¹⁾ - sa praksom u drž. šumarskoj službi od najmanje 4 godine i to samo sposobni, revnosni, pouzdani, koji nijesu prekoračili tridesetu godinu života. Polaznici primaju za vrijeme tečaja dalje svoja beriva. Nastava traje 10 mjeseci (1. oktobra do konca jula), a dijeli se u zimski više teoretični i ljetni više praktični semestar. Na kraju tečaja polažu frekventanti usmeni zaključni ispit iz praktične geometrije, uzgajanja šuma sa šum. botanikom, zaštite šuma sa šum. zakonodavstvom, uporabe šuma, dendrometrije, organizacije šumarstva i šum. pismenih radova, lova i ribolova. O uspjehu ispita izdaju se polaznicima tečaja svjedodžbe.

Nastavni predmeti i broj nedjeljnih sati jesu¹²⁾: srpski ili hrvatski jezik (4, 2), prirodoslovlje (2, 0), zemljopis kraljevine S. H. S. (1, —), krasnopis (2, 2), račun (2, 2), geometrija sa praktičnom geometrijom (4, 4), uzgajanje šuma sa šum. botanikom (4, 6), zaštita šuma sa šum. zakonima (4, 6), uporaba šuma (2, 3), dendrometrija (2, 3), organizacija šumarstva i šum. pismeni radovi (3, 3), lov i ribolov (1, 1), poljodjelstvo (2, 2) i prva pomoć u nezgodi (1, —). Ukupno u zimskom i ljetnom semestru po 34 sata nedjeljno. Polaznici tečaja postaju zvaničnici.

Ove je godine dovršen četvrti tečaj te vrsti, a pohađjalo ga je 29 polaznika.

Time je u najkraćim potezima prikazan tok šumarske nastave u Bosni i Hercegovini. Ocjena raznih puteva, kojima je šumarska nastava išla tokom toga dugoga niza godina, je stvar subjektivnoga shvaćanja.¹³⁾ Danas vlada stanovište, da šumarsko-upravna služba treba da leži u rukama visokoškolaca kao najbolje spremnoga materijala, da i lugari treba da dobiju neku primitivnu školsku stručnu spremu, a razilaze se mišljenja o tome, kako će se spremati šumarsko-tehničko pomoćno ili egzekutivno osoblje, koje stoji izmedju one dvije kategorije. Dok jedni žele prema ekstenzivnome načinu gospodarenja pomoćno osoblje sa velikim djelokrugom i opširnom općom i stručnom spremom (4 razreda srednje škole i dva razreda šumarske škole), zadovoljavaju se drugi sa pomoćnim organima niže spreme (osnovna škola i dvorazredna praktična šumarska škola ili niži i viši tečaj na takvoj školi).

¹⁰⁾ Naredba ministarstva šuma i rudnika br. 16,208. od 15./XII. 1920.

¹¹⁾ Iznimno su primani i privatnici i lugari sa manjom praksom.

¹²⁾ Prvi broj u zagradi znači zimski, a drugi ljetni semestar.

¹³⁾ Pisac ovoga članka objelodanio je u Šumarskom Listu god. 1922., br. 10., str. 654. i naredne opširan referat u tome predmetu.

ГРАЂА ЗА ШУМАРСКУ ТЕРМИНОЛОГИЈУ

ОДЛОМЦИ

Међу многе проблеме актуелне вредности по Шумарску Струку у нас долази извесно и не мање важан проблем *уређења шумарске терминологије*. Потреба за ово манифестује се још јаче после нашег народног уједињења. Југословенско Шумарско Удружење ову је потребу одмах уочило, па је и то унело у програм свога рада и позвало заинтересоване шумаре на сарадњу у томе правцу. Да бих и ја у прилог тога проблема могао и најмање штогод допринети изнећу овде понешто од народних израза (термина) с описом њиховога значења по појму самога народа одакле су ти изрази узети. Истина, ових израза има више и у Вуковом речнику с истим значењем, али нису довољно истакнути и описани с обзиром на саму потребу. Неки су са другим значењем, а понеких никако и нема. Ево их по неколико из разних група, описаних онако, како сам то схватио да тако треба.

Алија-е. Велика и пуста просторија, обично пашњака и шуме ничије својине. Служи за испуст стоке, за дрварење и др. службености више суседних села. По Вуку ово је „спахијска земља која нити је насељена нити припада коме” и коју „спахије дају људима те раде и уживају како се погоде”. — По ослобођењу од Турака ових *алија* затекло се повише. Имале су карактер јавних општенородних добара и није нитко имао право присвојити их. Неке су биле у еписку државних добара и издаване под закуп. Но у току времена оне су, или насељене, као на пр. *алија Крћевца* у околици Тополе, или подељене као на пр. пространа и жиродна *алија Маковица* између Крсне, Ковачевца, Младеновца и др. села у Окр. Подунавском. Једино *алија* код Неготина у Окр. Крајинском задржала се услед тога што се села стално око ње парнице оспоравајући је једно другоме. Служи им како за испуст стоке, тако још више за дрварење ради огрева, јер је стално под ситном храстовом гором, која се сама од себе обнавља изданцима на земљишту и положају, који су врло повољни за то. Законски прописи о *алијама* били су оваки: *Указ* од 3. јуна 1835 г. (Збор. 30., стр. 85.) наређује: „Што се пак алија и пустара у нашој држави налази које никаквом обществу не припадају о њима нека државни Совјет наредбу учини да на пољу правитељства за државну касу плодотворе”. *Указ* од 19. јуна 1839. г. (Збор. I, стр. 68.) вели: „Алије с којима је досад много неправде чињено, сваком обществу своја; само оне које никаквом селу не

принадлеже остају правитељствене". Уредба од 23. марта 1840. г. (Збор. I., стр. 209.) наређује: „Што се тиче алија без којих општине опстати не могу, Правитељство ће се постарати што скорије Комисију на тај конач одредити и на мјеста послати, која ће ствар испитати, извидети и по нужди и потреби правично с њима расположење учинити".

Баиџа, -бакча (Гор. Гужа). Заграђено зиратно земљиште уопште, било њива, ливада, воћњак или какво друго имање, само не шума или забран. Под овим се изразом у једном крају Окр. Ужичког разуме уопште воћњак.

Баиџина-е (Окр. Ужич.). Очевина. — Ово је моја *баиџина* (м. моја очевина). С овим се увек означава наслеђено имање по оцу, а никако по куповини или сопственим заузимањем. Шта је *баиџина* може се видети детаљније из књиге *Српска баиџина* у старијим турским законима од Ст. Новаковића 1892. год.

Браник-ци (ист. Срб.). В. забран.

Гај-еви. Омање сопствено (приватно) имање младе одабране горе обично храстове, која се гаји и чува као забран. У народу се чује: Отишао у *гај* по дрва; или: Ово су наши селски *гајев*. Као што је појам *гора* нешто деликатније од појма *шума*, тако је и *гај* нешто више од појма *луг*.

Гора-е. Појам *гора* обухвата потпуно развијена, високо и једнолико одрасла шумска дрвета. По томе, *гора* је нешто више и деликатније од *шума*, има скоро исти значај што и *планина*, а с овом је обично и у тесној вези. По Вуку *гора* је *планина*. У гори су виле, у гори су вуци и хајдуци. То је прави *горштак*, говори се о човеку добро развијеном и отреситом; или, то је наше *горе лист*, — каже се у похвали за онога који је из исте околине. У Морави је кукуруз као *гора* — чује се кад је добра летина. — *Гора* су по народном појму и исечена дрва, јер се у разговору обично чује: Многа се гора, а не многа се шума, посече. Нити се може чути: Потребно ми је шуме, већ потребно ми је горе за грађу.

Горун-ови (ист. Срб.). Белик (*Quercus sessiliflora*) (Шумад.). Порекло је имену *горун* по томе, што је редовно и прави представник високих дрва по свима горским, брдским и планинским положајима. Обично је у мешавини с осталим високим дрвима, но местимично сачињава и чисте горуњаке (по румунском горуњет). Има разлога веровати да се је и у Шумадији звао *горун*, па је овај израз у току дужег времена изчистио у *белик*. — У Вука ово нема. В. *храсћ*.

Жир. Плод *букове* и *храсћа* вр. важних лиснатих дрвета из фамилије *жироноша* (*Cupuliferae*) а родова ботанички званих: *Fagus*-а и *Quercus*-а. Зри месеца септембра а опада м. октобра и новембра. Жиrom се ово дрвеће и размножава, кад као зрео доспе до земље и ако су остали потребни услови за то, као и влага и топлота. У домаћој економији употребљује се много за храну и гојење свиња. За ово понајбољи је бук и граничев жир јер је понајселађији и може га стока одмах јести. Остали је љут и опор тако, да га стока може јести тек пошто се стајањем под снегом мало укрти и изгуби своју љутину и опорост. Храстов жир употребљује се и у медицини као кафа од жира.

Жировнина, жировница. Такса за жирење свиња у шуми атара свога села. У прво време док још није била престала спахијска веза, ова се *жировнина* наплаћивала полугодишње уз остале дажбине, које је Србија била дужна Турској плаћати на име спахијских прихода сваке године како је то Кнез Милош био уговорио са Марашли-пашом кад је с овим мир везао. И по престанку спахијске везе од 1833. год. *жировнина* се даље наплаћивала за државну касу, докле није сасвим уступљена селима у чијим је атарима имало жирородних шума. Зато су ова била обавезна чувати шуме од неоправданих сеча и др. општета, а не бранити жирење стоке и другим селима која у свом атару нису имали ованих шума, по с правом наплате у своју корист законом одређене таксе за *нагонницу*. Од ове таксе $\frac{1}{3}$ узимали су кметови за своју награду, а $\frac{2}{3}$ предавали у општинску касу. Овако је било све до *Закона о Шумама* од 1891. год. Извршеним ограничавањем шума по овоме Закону, свакоме је селу остављен по један део шуме у својину према његовој потреби и стању шуме. У овој шуми као сеоској својини сељани опет не плаћају никакву *жировнину*, али су дужни плаћати порез на земљиште под шумом по *Закону о Порезу*. Напротив ако они жире свиње у шуми која је ограничена за државну својину, онда плаћају одређену таксу за *нагонницу*, ма се ова шума налазила и у њиховом атару, пошто се више не прави разлика између њих и других села. В. *нагонница*.

Жиropyађа. За Вука ово је само време опадања жира. Међутим откада је овај израз *жироуађа* унесен у *Закон о Шумама* од 1891. год. обухвативши и саму употребу жира, отада је добио шири појам, јер је заменио и *жировнину* по равнијем шумском законодавству. По томе је сада *жироуађа*: све време опадања и употребе зрелог жира. Ово је време од 1. октобра до 15. марта по новом календару и реченом закону.

Забран-и (Шумад. и зап. Србија). Имање под гором сопствено, у коме други никаква права нема. У доба по ослобођењу Србије, кад се је заузимало и завлађивало пустим земљиштем, било је допуштено свакоме, да поред зиратног земљишта има нешто и забрана као неки део онда бивше шуме и планине; али тако да овај заузети део мора бити само у продужењу како засеца план зиратног имања и да не износи више од $\frac{1}{2}$ или $\frac{1}{3}$ зиратне земље уз коју се ово заузима. Овако заузето земљиште, за разлику од осталог које остаје слободно, мора бити ограђено или опшанчено или ма којим начином омеђено или обележено, по чему је и најважније обележје приватне својине. Отуда је оно и добило своје име *забран*.

Клада-е. Дебло осеченог или изваљеног дрвета без овршка и грана, дуже од 4 м. а дебље од 30 цм. у пречнику. *Клада* је тешка, груба и неспособна за употребу на грађу од какве веће вредности. Отуда се за понеког сувише леног и неокретног човека у народу вели: Мртав, или тежак, као клада. *Клада* се обично тешко цепа, па ако се не употреби ни за дрво, она, оставши тако, стално опада док сасвим не иструне. Трулеж клада, и то: у дрвета лишћара која су преживела или буди којим поводом изнутра била нездрава, почиње од *срца*; а у млађих и здравијих дрвета и лишћара и свију четинара без разлике трулеж напротив почиње од *бе-*

лике. Јелове и смрчеве клада преживелих и нездравих дрвета труле једновременно и споља и изнутра. На начин њихова трулења утиче и то, да ли су биле остављене са кором или без ове. Јер, у првом случају њихова трулеж почиње свакојачко од *белике*, а у другом махом од *срца* без обзира на њихову старост. Од лишћара понајбрже труну липове и букове, а најспорије граничеве клада. Клада првог бора врло тешко труне. Од ње се обично цепа луч за домаћу употребу и за трговину. — У Вука је ово *крља*.

Крџље (Окр. Крајин.). Опанци направљени од липове коре, са којима се лако може ићи по великом и покороном снегу а да се не пропада. Ове *крџље* праве обично ловци и козари. Власи их зову *врзобе*. У Вука ово нема.

Крчевина-е. Шумска земља окрчена и очишћена да се може обрађивати. Израз *крчевина* у народу обично је ужи појам за сечу и искорењивање одрасле горе. *Крчевина* може бити а да су ту још и паљеви неповађени, већ се између њих обрађује мотиком док не иструну, а по том и плугом. Крчевином се не зове искрчени врбак или искрчени луг. Гдеде је *крчевина* и шири појам обухватајући и крчевину луга, шибља, трња и свега што се у појединим местима *шрчевина* или *шребевина* зове.

Насељавањем и заузимањем шума, пустих и необрађених земаља *крчевина* је играла велику улогу у домаћем газдинству нашега народа, по чему је и названа: *Крчевина тековина*. Прво српско законодавство, по старом обичајном праву, јако је било наклоњено онима, који су радом и трудом понешто земље „крчевином и требљењем из луга вадили и до будачења доводили”, јер им је окрчену земљу признавало у својину, или, у неким случајевима, накнаду за тај труд. Ово се види из једне пресуде Шабачког Магистрата од 1808. год. по спору села Градојевића и села Голочела којом је самовласна крчевина која је припадала атару Голочела остављена неком Сави и Алимпију из Градојевића пошто су ови понудили и Голочелани примили 150 гроша. — *Указом* Кнеза Милоша од 1835. год. наређује се да *крчевина* припада ономе који је искрчио и из горе извадио без обзира у чијем је атару. — По једној пресуди Суда Окр. Београдског у спору села Јасенка и села Вранићана наређено је: „Да они Вранићани, који имају сечине до будачења дотеране или скорашње крчевине без ичијег питања у атару села Јасенка, буду дужни преселити се у Јасенак, па да им урађено остане њихово, у противном да то остане Јасенчанима, но да им ови у том случају буду дужни платити наднице колико се за право нађе што су радили”. — *Указом* од 28. марта 1843. г. у допуну Уредбе о сечењу допушта се оскуднима: „Да могу нешто и окрчити и своје њиве и ливаде раширивати или и изнова их из горе вадити”. Но са појавом Грађ. Законика од 1844. год. ово задобијање својине крчевином ограничено је и под 231. наређено: „Само онај луг, који се по одредби правитељства за крчење определи, може сваки почем окрчи себи присвојити и онда да му је крчевина у баштину”.

По Ст. Новаковићу, изрази: *крчевина* и *крчићи* у старом закону нису били познати. Место *крчевине* био је *лаз*, а место *крчићи* говорило се требити и расребити. — Код Румуна у Окр. Крајинском крчевина је *курашура*.

Луг-ови. Имање, шума свакојаког дрвећа и шибља. Нешто је нижи и мање деликатни појам од *заја*. Налази се махом у некој равнини и котлини, обично дуж каквог потока и воде. У њему је не ретко и воденица. *Лугови* су увек пуни росе. У *лугу* је и гњездо омиљене птичице славуја. У *лугу* се тражи и сече: пруже, лемезје, лијес и др. ситније потребе.

Нагоница. Жирење свиња у шуми атара којег другог села, или у шуми која је ограничена за државну својину. Израз нагоница порекла је још из времена турске управе. Ово се види и по наредби Народног Суда у Крагујевцу од 15. новембра 1832. год. У њој се каже: „Будући је време већ приспело да се приходи спахиски, који се у новцу дају, од народа прикупе” па набрајајући све те приходе и колико треба за који наплатити, наставља: „За *нагоницу* који су сирјеч у шуми другог ког села свиње жирили по 30 пара на свињче. За *жировницу*, гди су сирјеч сељаци свиње у својој планини жирили по 20 пара од свињчета”. Дакле *нагоница* и *жировница* два су разна појма. В. Жировнина.

Награнак-ци (Шумад.). Сено, слама, шаша, или лисник зденути високо од земље, обично на какво дрво, које је окресано али непревршено и са остављеним доњим стубовима или јачим гранама на које се речено слаже. Овако зденуто сено и остало не мора се нарочито заграђивати од стоке, а осигурано је и од воде и трулежи при земљи до употребе. Награнак је са истим значењем и у Окр. Ужичком где се у разговору о сену може чути: *Имам награнак сена.*

Пањ-ови. Приземни остатак стабла осеченог дрвета висине обично до једног метра над земљом. Виши од овога остављени пањ, према разним крајевима и начину сече, звао би се: *опанак*, *огумак*, *грмак*, *кридељ*, *шумарак*, *буџорка*, *превршак*, *превршано* или *скапано* дрво. *Пањ* је по народном појму сув и без изгледа на какав подмладак. Напротив, ако је сиров и подмлађен изданцима није *пањ*. Ово се види и из упоређења кад је реч о старом човеку и жени без порода: Седе к’о два пања. — По пању може се приближно и донекле оценити време кад је неко дрво осечено. Зато је довољно мало извежбаности. У томе погледу може се рећи: Осечени пањеви до пола године раније изложени су ваздуху и влази, те своју јасну и светлу боју на пресеку промењују у сиву, добијају пукотине и паучинасти изглед са сивом и свиленом светлошћу. Преко пола године кора се обично одваја, на пресеку појављују гљиве, а из пањева млађих лишћара са стране избијају изданци. Пањеви од 2—3 године имају пресеке који већ прелазе у трулеж. За пањеве старије од ових нешто је то теже, а за старије од 10 и више година уопште тешко се може наћи трага и утврдити време сече. — Трулеж пањева у борових и храстових дрвета почиње прво од белике, а у смрчевих, јелових, букових и тополових напротив од срца и све са пресека.

Планина-е. Предео, високи, брдовити, пространи и обично непрегледни, често потпуно или непотпуно обрастао гором. *Планина* је састављена из појединих већих и мањих брда и висоравни, коса и повијараца међусобно као једном мрежом повезаних. У њој су обично већи или мањи усеци и увале, а гдегде јаче и слабије падине. Унаоколо по падинама поређана су многа села, плиће или дубље увучена

и у саму планину. Према геолошком саставу терена *планине* су: или богате изворима (кладенцима), живим потоцима па и читавим рекама; или сушне и безводне на површини, а на подножју изобилују непресушним изворима и јаким врелима воде. Планински положаји до 1000 м. надмор. висине покривени су од шумског дрвећа већином липићарима, а могу бити и за пољску културу. Више положаје преузимају обично четинари, и уколико су виши уколико су ладнији и све мање подесни за пољску културу. Са висином од 1.800 м и сами четинари ограничавају се на ниско и кржљаво дрвеће. Виши положаји од 2.000 м обично су лишени сваког шумског дрвећа, а напротив богати су пашњацима (суватима) за стоку; снег се на њима раније појављује и дуже задржава, још су хладнији и краће су време приступачни. Планинска вегетација уопште јаче се разликује од оне на нижим положајима. Планински је ваздух здравији а и народ је развијенији и трезвенији. — Наше *планине* играле су велику улогу у националним покретима, јер су биле стално уточиште хајдуцима осветницима, борцима за ослобођење и збегови нејачи.

Требезина-с (Окр. Тимоч.). В. Крчевина.

Тршевина-с (Окр. Круш.). В. Крчевина.

Храст-ови, храстовина. Под овим именом су више врста шумског дрвећа из рода дубова ботанички именом зв. *Quercus*-а. Од њих су, по Панчићу у предјатној Србији били описани ови храстови, и то: *мужник* (*Q. pedunculata*), *белик* (*Q. sessiliflora*), *крућина граница* (*Q. conferta*), *ситна граница* (*Q. pubescens*) и *цер* (*Q. cerris*) сви листопадни. Под *храстом* разуме се читаво дрво, а под *храстовином* оно што је од храста израђено, као: дрва, грађа и разне рукотворине. Свака од ових врста има и своје особине, којима се једна од друге разликују ботанички, морфолошки и по употреби. О првим двома особинама може се видети из ботанике. Узимајући овим у обзир само особину из домаће технологије, међу овим шумским дрвећем постоје веће или мање употребне разлике у овоме.

Ако се од храстовине тражи каква грађа, као: греде-темељнице, талпе за мостове, разни стубови и диреци, најбољи је зато *мужник*, затим *белик* и *к. граница*, а најлошији је *цер* са његовог ретког дрвета и слабе трајности. Ни *с. граница* није за грађевину, јер јој је дрво крто. Напротив, ако се од храстовине тражи гориво, онда су за то најбољи *цер* и обе *границе* а најлошији је *мужник*. Узев уопште свака млађа храстовина боља је за гориво но старија.

Као шума-лисник, која се спрема стоци за зиму у оскудици сена, најбоља је од *к. границе*, затим од *белика* и *мужника* а најлошија је од *с. границе*, љута и стока је нерадо једе. — Жир за стоку најслађији је од *к. границе*, а најљући од *белика*. И церов жир много је опор, па га стока може јести тек пошто мало промрзне.

С обзиром на употребу дрвета, ако је у питању *млада* и *стара* храстовина, и ма да је појам о томе много растегљив, ипак се она у овоме погледу може разликовати у три класе. Тако, за храстово стабло рачуна се да је *младо* до 30 година старости. За ово време оно одебља обично до 25 цм у пречнику, има тамну, глатку, и до 5 мм. дебелу кору. Ово је храстова гора од које се секу: пруће, чатма, лемезје,

мертеци, телеграфски и телефонски диреци и греде слабије јачине (дебљине). — Храстово дрво преко 30—120 год. узима се за *средовечно*; стабло му дебља обично до 80 цм у пречнику; кора му је испуцала, што старија то све више и дебела до 2 цм. Од оваких храстова израђују се желез. прагови, греде темељаче, балвани, дуге и др. грађа за коју се троше зрелија и дебља стабла. Храстово стабло преко 120 год. и више од 80 цм дебљине сматра се за *стари*, кора му је још дебља. И од ове горе израђују се дуге и сваковрсна грађа јачијих димензија. — Но у шумарству старост дрвета рачуна се тачно по претеновима (летима) на пресеку стабла до земље; јер се за сваку годину вегетације принови по један прстен (круг), па колико ових прстењака толико је и година. — До 200 година храстовина је обично здрава и употребљива и за гориво и за разноврсне израђевине. Ређе је натрула и црвоточна. Још старија свакојако је лошија, те губи употребну вредност, јер обољева од црвене и беле трулежи, особито ако је још и на мршавом земљишту. Храст, особито *лужник* и *белик*, достиже знатно и скоро душло већу дебљину од горе поменуте; исто тако, достиже и висину до 20 м. чистог дебела до првих рачава као и много већу старост. На све ово јако утичу повољно земљиште и повољна клима.

У погледу положаја земљишта и климе храстови су распоређени овако: *Лужник* је обично у низинама на најплоднијем и нешто привлажном земљишту. *К. граница* заузима махом брдашца са осушнијим но дубоким и плодним земљиштем, на положајима увек сунчаној страни окренутим и од ладних северних ветрова заклоњеним. Она уопште захтева услове који су понајбољи и за сама насеља. *Белик* пење се у брда, ладније регионе и планине више од 1000 м надмор. висине, обично по положајима од сунчане стране, и таквом земљишту на коме се може боље укоренити. Он као и прво двоје сачињава веће просторије чистих расјака, али одрастао у мешовитим шумама даје понајделикатнија дебела. *Цер* као да држи средину између *к. границе* и *белика*, заузима нешто мршавије, шљунковитије и више растресеније земљиште. Нигде не сачињава веће просторије чистих церјака, но обично је или у групама или појединце придружен уз остале врсте. *С. граница* ограничава се на поједине, јако присојне и камените стране по осредним брдима.

Сви храстови размножавају се жиром, а из пањева младих стабала терају јаке изданке те се и овима могу подмлађивати.

Свуда у Србији народ их не зове једнаким именом. Тако, под именом *храста* у народу се обично разуме *лужник* и *белик*, ређе и *граница*. *Цер* је обично само *цер* а вр. ретко се убраја у храст и храстовину. Што је у Шумадији *белик*, то је у истој Србији само *горун*.

Поред ових има још и других храстова, који по Кошанину расту у Јужној Србији и Далмацији, као специјалитети истог рода *Quercus*-а и то су:

а) *Листопадни: Македонски цер* (*Q. macedonica*) кога у поречу Ј. Србије зову *мазни цер*. По величини и изгледу личи на обичан цер. Расте у жупним и заклоњеним долинама западно од Вардара и допире у приморском крају до јуж. Херцеговине.

б) *Зимзелени*: *Прнар* (Ј. Србија), *каморовац* (Далмација), (*Q. coccifera*) са релативно ситним и по ободу бодљавим лишћем. Обично као загрижен и низак жбун, понегде још и као оередње дрво (македон. Демир-капија). Расте у зимзеленом појасу нашег приморја. Лиснате му гране много секу у околини Ђевђелије на употребу при завијању свилобуба, а и рибари на Дојранском језеру за хватање рибе. — *Чрника*, *чесмика*, *чесмина* (*Q. ilex*) у зимзеленом делу нашег приморја. Лист му је сличан листу *зеленике* (Пех), и отуда му је латинско име.

Храст је симбол Шумадије, јер му је лист уплетени у венац саставни део државног грба Србије.

Чам-ови, *чамовина*. По нагодном појму ближе околине четинастих шума под овим се изразом разуме на првом месту *смрча* (*Picea excelsa*), а на другом *јела* (*Abies pectinata*) и *оморика* (*Picea omorica*) где ових има. *Чамовина* је оно што је од њих осечено. *Бор* не рачуна се у *чам* и *чамовину*. У ову га даљна околина убрјаја. *Чам* је турска реч за *бор* и *јелу* па је отуда вероватно остала и у нас. Но има основа веровати да је *чам* као израз за *смрчу* баш српска реч, или по његовом стално суморном изгледу, или што се често нађе усамљен и међу сасвим другим врстама шумског дрвећа, те се у народу чује: Сам к'о *чам*. Ваљда ово од речи *чамотиња* или *самотиња*. — *Чамови* су дрвета вишијих, ладнијих, често магловитијих и снежних планина са дужом зимом а краћим летом. Првокласне су величине, штите добро и земљиште на коме су и своју околину од елементарних непогода. *Чамовина* налази разноврсну употребу у грађевинарству особито у кровној конструкцији као понајлакша за то, исто тако и за кућни намештај и све друге многобројне дрводељске потребе. Од дасака смрчевих праве се обично мртвачки сандуци. Отуда се за понеког болесника у разговору може чути: Удара на *чамовину*, — т. ј. нема му лека. Многе стружнице не би могле ни опстати да им није *чамовог* дрвета за прераду. *Чам* се размножава природним путем само својим опалим семеном, а вештачки обично сађењем садница извезених из семена.

Чардак-ци (Окр. Круш.). В. *награнак*.

Шума-е. Место обрасло шумским дрвећем. Шума има разних, и то: а) по лишћу: *лишћара* и *четинара*; б) по саставу: *мешовитих* и *чистих*; в) по постанку: пораслих из *семена* и пораслих од *изданака*, или пораслих *мешовито* и од *семена* и од *изданака*; и г) по својини: *државних*, *комуналних* и *приватних*. Шуме, или се одржавају стално као *заштитнице*, или се могу заменити и другом културом према положају и земљишту на коме су. Све *шуме* су својом вегетацијом и својим производима од врло велике користи човечанству.

Шумар-и. Тако народ у Србији зове свакога, коме је задатак да чува шуме, било посредно или непосредно, био он обични чувар или школовани шумар. Разлику међу њима прави само по звању: окружни, срески, општински, манастирски и т. д. *шумар*, или шумар-управник, подшумар и чувар. У разговору обично се чује: Богме ухватио га *шумар* баш на сечи, па тешко њему!

Шумар-и, *шумарово дрво*. Лиснато дрво, обично храст. Говори се тако погдеде у источној Србији и у Шумадији. У разговору може се чути: Осекао сам један

шумар. (м. једно дрво), или заостало ми је у забрану још неколико *шумара* (м. дрвета), или купио сам једно шумарово дрво (м. храстово дрво). — У Шум. Уредби од 1857. год. постоји и овако наређење: „Забрани и *шумари* незаграђени по само обележени не дају право притјашатељу да их освоји под видом да то у његов план спада ако није прибавио право сопствености по пропису ове Уредбе но по предању могу их сви у заједници уживати”. Јасно је да се под изразом *шумари* овде мисли на храстове грмове који су овим и ранијим шумским законима нарочито штићени као жирородна гора.

Шумар. Омања шума, честар или густиш лиснате шуме. Говори се гдегде у запад. Србији. У разговору чобани вели: Зађоше ми козе у *шумар*. Прота Матеја у својим *Мемоарима* уколико се у овима дотиче шума, вели: „Рекао би да не само војници певају но да је и *шумар* и сваки листак на дрвету људски глас узео и пропевао Но из поља окренем к шумару, . . . У једној пољани окруженој шумарем. . . . Више пећине у шумару”.

